

BLAHOŽELÁME

60 ROČNÉ JUBLILEUM

Čoho? Koho? No?

Stavil by som sa, že až 99 % tých, ktorí/é si na Slovensku osvojili odbornosť psychológie, nevie, o čo ide. Prečo? Objektívne preto, že nemáme knižnú monografiu alebo učebné texty o dejinách psychológie na Slovensku; ľudsky – osobnostne však najmä preto, že u našich psychológov/ičiek, najmä tých najmladších ročníkov, dominuje v ich erudícii a postojoch k odbornému životu tzv. prezentizmus. Na tento fenomén upozornil už J. W. Goethe, keď charakterizoval mladých svojho času karikatúrou, že sa tvária tak, akoby život, kultúra, civilizácia začali až ich narodením. V súčasnosti je to však nadovšetko technologický pokrok – počítače – kostra tzv. informačnej spoločnosti, čo taký životný štýl priam požadujú. Akoby platilo, že čo nie je na internete, to vlastne ani neexistuje!

Žiadalo by sa teraz uviesť k týmto tvrdeniam dôkazy, aspoň v psychológii. Predpokladám však, že postačí poukázať na typické miesta existencie tohto fenoménu, t.j. na publikované príspevky v našich odborných časopisoch a na účelové práce, ktoré sa verejne obhajujú. Je však absolútne počítaný štýl odbornej činnosti tunajších psychológov usilujúcich sa hľadať plauzibilné vedecké pravdy v psychologickom poznávaní a ich aplikáciu do praxe v plnom zmysle optimálny?

S istým rizikom nepochopenia najprv naznačím moje prvé kontakty s psychológiou počas vysokoškolského štúdia. S veľkou vďakou a úprimnou úctou si spomínam na môjho profesora Antona Jurovského, ktorý nám v r. 1948-52 pútavo sprístupnil všetky základné disciplíny psychológie, viedol semináre, hodnotil kolokvia a samozrejme aj skúšal. V tom čase bola prednášateľovi k dispozícii len tabuľa a krieda, až neskoršie sme študovali jeho priekopnícke dielo „Psychológia“ (4. vyd. z r. 1949). Ďalšie, najmä cudzojazyčné pramene psychológie boli len v knižniciach (najmä v „Univerzitke“), v kníhkupectvách psychologické literatúry takmer nebolo. No pán profesor prednášal tak, že to najdôležitejšie sa dalo zapísať si a potom konfrontáciou s kolegami/yňami príslušný text spresniť a vylepšiť. Tak vznikali

postupne náš osobný rezervoár psychologických informácií – akoby verbálny software – ktorý sa individuálnym štúdiom, teda aj ďalším odpísaním podstatných informácií z kníh a časopisov neustále zväčšoval. Dodnes mám na listoch karisbloku množstvo cenného materiálu, aj keď sa ani zďaleka nemôžem porovnať s mojím blízkym spolupracovníkom M. S., ktorý svojho času „oslávil“ stý zošíť výpiskov. Prečo to tu uvádzam?!

Spomenutý – nazvem ho klasický – spôsob nadobúdania psychologických kompetencií mal v porovnaní s moderným – teda počítačovým majstrovstvom – tú osobitosť, že prebiehal časovo dlhšie, keďže ručné zapisovanie je pomalšie ako čítanie z obrazoviek. Pritom z novodobej kognitívnej psychológie vieme, že takto získané informácie sa uchovávajú v pamäťovom sklade hlbšie a pevnejšie (retenčná stabilita) ako tie, ktoré boli prezentované kratšie; navyše ich sukus možno ľahko oživiť.

Podstatné však je uvedomiť si, že psychológia ako moderná veda a následná odborná prax existujú viac ako sto rokov, zatiaľ čo internet vrátane psychologického funguje len pár desaťročí. Z toho logicky vyplýva, že väčšinou z toho, čo sa v psychologickom poznaní doteraz udialo, ostalo v printovej podobe. A preto – poviem to teraz pritrúfalo, kto zavrhuje print, nemôže náležite poznať vývoj svojho odboru; nie je len polo-vzdelanec (v prípade našej psychológie „štvrt'-psychológ“?), ale aj subjekt v rizikovitom správaní. Vo vede o vedách, totiž všeobecne platí, že ten kto nepozná históriu svojho odboru, vystavuje sa riziku, že nedokáže nadväzovať na progresívne koncepcie v utváraní vedeckého poznávania a že sa môže zopakovať všetko to, čo v histórii tej-ktorej vedy prepadlo, alebo jej progres zabrzdilo. Nie nadarmo sa hlása „história magistra vitae“.

A teraz už k onému jubileu psychológie ako modernej vedy na Slovensku, ktoré má číselné vyjadrenie 60. Predpokladám, že väčšina psychológov/ičiek na Slovensku vie, že vývoj psychológie v bývalom Československu nebol kontinuálny; úplné prerušenie začalo koncom 40. rokov 20. storočia. V dôsledku radikálnej politicko-spoločenskej zmeny („Vítazný február 1948“) bola totiž psychológia spolu s inými odsúdená ako „buržoázna paveda“ a všetky jej inštitúcie v ČSR boli administratívnym príkazom zrušené a niektoré doslova brutálne zlikvidované; niekoľko psychológov sa zachránilo v zdravotníctve, iní si našli náhradné zamestnanie. Osudu sa však vzoprel PhDr. Miroslav Bažány, bývalý riaditeľ zrušeného psychotechnického pracoviska v Bratislave. Po skončení základnej vojenskej služby sa mu ako aj

členovi KSČ podarilo dostať sa do Filozofického ústavu vtedajšej Slovenskej akadémie vied a umení a v rámci neho sa venovať aj psychologickéj odbornej činnosti. Z archívnych dokumentov sa možno dozvedieť, že túto činnosť aj organizačne povýšil, keď príslušné orgány SAVU schválili prípisom zo dňa 1. 10. 1952 relatívne samostatné Psychologické oddelenie SAVU. Jeho personálne zloženie tvorili Miroslav Bažány (vedúci), Bohumil Valehrach (predtým pracovník Filozofického ústavu), Damián Kováč (od 2. 3. 1953), v sept. 1953 prišiel Stanislav Dornič (absolvent z Brna) a neskôršie Michal Stríženec a Anton Uherík (od októbra 1954) a Júlia Kastelová (sekretárka). K teoreticko-filozofickým zadaniam čoskoro pribudli úlohy pragmatické – budovanie podmienok pre začatie psychologického bádania. Tieto úsilia prerástli do prebudovania Psychologického oddelenia na vyššiu organizačnú jednotku SAV, ktorú schválila Slovenská národná rada ku dňu 7. 3. 1955 ako Psychologické laboratórium SAV.

Takýto bol v skratke začiatok novej etapy vývoja predtým zrušenej psychológie v nových politicko-spoločenských podmienkach tzv. ľudovo-demokratického štátu – II. ČSR. Zdôrazňujem však, že 60 ročné jubileum nie je len výročím samého Ústavu experimentálnej psychológie Slovenskej akadémie vied, ale ako to naznačím o chvíľu, je to jubileum celej našej psychológie, a to nielen slovenskej. Tu je niekoľko poukazov na dôsledky tejto historickej udalosti (mimochodom do r. 2011 prístupnej len v printovej podobe).

Aj keď nepoznám nijaký oficiálny dokument vtedajšej politickej moci u nás o „odsúdení“ psychológie, rovnako nie je mi známy ani „oslobodzujúci verdikt“ o tom, že psychológiu možno ďalej rozvíjať, pravda, na princípoch marxizmu a podľa vzoru psychológie v Sovietskom zväze; o tom však sú viaceré príspevky od niekoľkých už nežijúcich českých a slovenských psychológov. Založenie Psychologického oddelenia v SAVU treba teda chápať ako koniec „zakliatia“ psychológie u nás, aj keď sa tento krok ako chybný priznal až po niekoľkých rokoch metaforicky tak, že „so špinavou vodou sa z vaničky vylialo aj dieťa“.

Význam existencie a fungovania Psychologického oddelenia vo vtedy najvyššej vedeckej ustanovizni – SAVU (od r. 1953 SAV) možno zhodnotiť prinajmenšom v troch smeroch.

Predovšetkým „hľstka“ vtedy existujúcich psychológov na Slovensku sa mohla legálne zaoberať psychológiou a výsledky svojej práce aj publikovať. Stalo sa tak v periodiku „Psychologický časopis“, v ktorom sa okrem

ideologicky poznačených teoretických príspevkov zverejšňovali aj výsledky empirických výskumov, recenzie o knihách a správy; v rokoch 1953-54 vyšli 4 čísla tohto periodika.

Perspektívny význam však nadobudli aktivity Psychologického oddelenia zamerané na základné psychologické bádanie. Treba pripomenúť, že nie akékoľvek, ale v duchu vtedajšej vládnucej paradigmy v Sovietskom zväze, tzv. pavlovovskej psychológie. Pracovníci Psychologického oddelenia, tak povediac vlastnými rukami za istého dozoru, vybudovali v priebehu jedného roka vo vlastných priestoroch zvukotesnú komoru, v ktorej začali pomocou vlastných metodík (neskoršie zhotovovaných elektorinžinierom V. Valterom) skúmať vytváranie podmienených reflexov, počnúc od obranného končiac žmurkacím, ich diferenciaciu a vyhasínanie. O výsledkoch tejto fázy výskumnej činnosti svedčia príspevky v ročenke Psychologické štúdie SAV, I.-1956, II.-1960. Možno teda tvrdiť, že tu sa postavili začiatky slovenskej experimentálnej psychológie, ktorá tu nemala tradíciu a ktorou sa do psychologického bádania zaviedla väčšia exaktnosť, interdisciplinarita, validné metódy vrátane modernej matematickej štatistiky.

Ďalším, viacej menej nepriamym dôsledkom existencie psychologického pracoviska v SAV bolo aj oživenie odboru psychológa na vtedy jedinej „kolíske“ – Filozofickej fakulte UK v Bratislave. V prehľadových časopiseckých štúdiách Psychologického časopisu sa zdôvodňovalo, že psychológia nie je len o podmienených reflexoch, ale je na pomoc aj výchove detí, pacientom „formovaniu socialistického vedomia“ širokých mas; ergo k týmto zadaniam treba školiť odborných psychológov. Chcem pripomenúť, že kríza psychológie „prebudovaním buržoáznej na marxistickú“ sa prejavila aj v tom, že na dva školské roky (1952-54) nedostala Filozofická fakulta UK ani jedno „smerné číslo“, teda nastala dvojročná pauza v príprave odborných psychológov na Slovensku (bližšie Brezina et al., 2009). Obnovením štúdia odboru r. 1955 pokračoval na tejto alma mater aj organizačný vývoj, keď r. 1957 sa podarilo založiť Psychologický ústav a napokon r. 1959 samostatnú Katedru psychológie FiF UK.

Keďže „na konci všetkého snaženia je človek“, ako sa to svojho času vravelo, nemožno v hodnotení tohto 60 ročného jubilea nevyzdvihnúť ľudský vklad do tejto historickej udalosti. Nadovšetko sa mi žiada pripomenúť, najmä príslušníkom internetovej generácie, nehynúcu zásluhu na obnovení odbornej psychologickéj činnosti na Slovensku nebohému M. Bažánymu (bližšie

v nekrológu Kováč - Kováliková, 1998). Ako sa už uviedlo predtým, k pracovníkom Psychologického oddelenia SAVU patril od septembra 1954 aj Michal Stríženec, ktorý sa toho roku (19. 9.) dožil 80-ich rokov; pri tejto príležitosti vydal Ústav experimentálnej psychológie SAV internú publikáciu (Halama, Ed., 2012).

*

Ak po prečítaní predchádzajúcich riadkov by mal u mladších kolegýň a kolegov, teda predsa len u čitateľov našej internetovej generácie vzniknúť dojem, že ich kritizujem neprávom, navyše zo stareckej ješitnosti, tak sa ospravedlňujem za prípadný nepodarok. Avšak môj zhruba 60 ročný život s psychológiou ma mravne zaväzuje upozorniť na stálu platnosť imanentnosti vedeckého správania. Táto sa vzťahuje osobitne na tak komplexný predmet, akým je psychická realita v človeku. Svedčia o tom dejiny psychológie vo svete, najnovšie napr. oxfordský „handbook“ (Baker, 2012), ale najmä naša prezentistická psychologická súčasnosť. Práve preto, pri príležitosti tejto skoro zabudnutej udalosti našej psychológie, nechcel som len spomenúť, ale pokúsil som sa týmto problémom osloviť aj našu prudko rastúcu komunitu, však posúďte.